ШКОЛА СИСТЕМАТИЗАТОРА

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України "Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації" від 22 березня 2017 р. № 177 "Вісник Книжкової палати" започатковує нову підрубрику на допомогу бібліотечним фахівцям.

Фасети та розділові знаки, які використовуються в Універсальній десятковій класифікації

Універсальна десяткова класифікація (УДК) — міжнародна класифікація (станом на 01.02.2018 існує 57-ма мовами) для всіх галузей знань і складний інструмент систематизування й пошуку, створена 1895 року для індексації та організації "найкращої бібліографії, коли-небудь складеної, яка відображатиме все опубліковане у будь-якій точці світу будь-якою мовою у будь-який час"[1]. Це надзвичайно гнучка багатоаспектна система класифікації для всіх видів інформації.

Завдяки логічному ієрархічному розташуванню та аналітико-синтетичному характеру УДК придатна для організації бібліотечних фондів і каталогів; бібліографічних баз даних, бібліографії, а також для перегляду та пошуку документів. Класифікацію структуровано так, що можна легко інтегрувати нові розробки та нові галузі знань, не порушуючи будову таблиць. Індекс не залежить від конкретної мови або місця (складається з арабських цифр і звичайних знаків пунктуації), а опис розділу допомагає зорієнтуватися по темі.

Специфічною особливістю УДК є розширена аналітично-синтетична функція, що уможливлює віль-

[1] The Universal Bibliographic Repertory (Répertoire Bibliographique Universel), as it was called by its creators Paul Otlet and Henry LaFontaine, was a documentation project on a global scale.

© *Ахвердова М., 2018*

не об'єднання елементів класифікації на кількох рівнях. Синтез базується на двох основних структурних якостях: а) визначення індексів ієрархічно організованих класів (структуровані за основними категоріями фасетів або набором довільно обраних класів); б) гнучкі синтаксичні правила з використанням символів, які дають змогу комбінувати індекси з різних категорій та дисциплін.

УДК має великий набір знаків (символів). Їхнє основне призначення — фіксувати відношення між поняттями, відображеними у документах, і утворювати правильний пошуковий образ, що забезпечує повноту і точність пошуку інформації, але при використанні фасетної класифікації певні знаки будуть вже не актуальними.

Знак приєднання + (плюс) означає наявність у документі двох і більше незалежних одна від одної тем або формальних особливостей. Його застосовують для об'єднання як основних індексів, так і в межах одного типу визначників. Знак має властивість зворотності. Це означає, що індекси зі знаком "плюс" можна писати у будь-якому порядку. Знак приєднання потребує дублювання у каталозі. Наприклад:

621.3+620.92](038) *Збірник основних термінів з електротехніки та альтернативної енергетики*

620.92+621.3](038) *Збірник основних термінів з електротехніки та альтернативної енергетики*

Знак приєднання не можна замінювати ні знаком поширення, ні знаком відношення. Індекси, утворені знаком приєднання, називаються складеними.

Знак "плюс" застосовують в усіх розділах таблиць УДК.

При фасетній класифікації розкладаємо індекси УДК на прості та складні коди без використання знаку приєднання +. Наприклад:

Збірник основних термінів з електротехніки та альтернативної енергетики

621.3(038)

620.92(038)

Знак поширення / (навскісна риска) призначений для скорочення нотації (умовних позначень) зі збереженням логічності поділу і для узагальнення ряду послідовних індексів, які не мають у таблиці загального (родового) індексу. Застосування знака поширення призводить до розширення значення індексу УДК. Завдяки цьому знаку відбувається злиття кількох окремих понять, розміщених одне за одним, у загальне. Знак поширення / (навскісна риска) з'єднує перший та останній з ряду послідовних індексів УДК для позначення широкої теми або діапазону понять.

Якщо індекс, розміщений після навскісної риски, складається більш як із трьох цифр та починається групою цифр, що збігаються з цифрами попереднього індексу, можна вилучити спільні для обох індексів цифри. Таким чином, одразу після навскісної риски розміщують десяткову крапку та кінцеву частину останнього індексу. Наприклад:

615.2/.4(035) *Довідник еквівалентності лікарських засобів*, де об'єднано такі класи:

615.2 Лікарські засоби за їхньою основною дією

615.3 Лікарські засоби згідно з їхнім походженням

615.4 Форми лікарських засобів. Медичні матеріали. Обладнання

При фасетній класифікації ці класи відображатимуться окремо, що, зі свого боку, дає точнішу та вичерпнішу інформацію під час пошуку, тому при фасетах знак поширення (/) також не використовуємо. Наприклад:

Довідник еквівалентності лікарських засобів

615.2(035)

615.3(035)

615.4(035)

Хоча знак поширення часто зустрічається у таблицях, його також можна застосовувати на розсуд систематизатора. Після індексу зі знаком / (навскісна риска) можна використовувати загальні та, у разі потреби, спеціальні визначники, а також знаки : (двокрапка) та + (плюс) за загальними правилами.

Цей вид об'єднання індексів є незворотним. Індекс зі знаком поширення називається складним.

Знак відношення : (двокрапка) об'єднує між собою індекси двох понять (предметів, тем), взаємопов'язаних за суттю; при цьому утворюється якісно новий складений індекс зі значенням, яке не збігається зі значенням кожного з елементів.

330.34:502.17 Економічний розвиток — Захист навколишнього середовища загалом (Економіко-екологічні аспекти сталого розвитку)

При фасетному індексуванні цей індекс так і залишається.

911.9:712.2](477.5) Прикладна (практична) географія — Планування ландшафту загалом (Регіональне ландшафтне планування: теорія, методологія, практика)

Розкладаємо на фасети:

911.9(477.5)

712.2(477.5)

У разі потреби додаємо більш загальні класи:

911(477.5)

712(477.5)

"Двокрапка" є потужним інструментом, який вказує, що відбувається зв'язок, але не визначає ні його тип, ні послідовність; у фасетній класифікації знак відношення збережено та рекомендується використовувати для деталізації видання за різними критеріями пошуку.

Складені індекси з двокрапкою можуть бути зворотні (інверсовані).

Нагадуємо, що методи утворення складених індексів зі знаком відношення докладно розглянуто у шостому правилі індексування.

Знак подвійного відношення :: (подвійна двокрапка) позначає відношення і закріплює послідовність індексів УДК. Цей знак використовують, коли потрібно зазначити, що індекс після подвійної двокрапки деталізує тему, є її частиною і що зворотний порядок розташування індексів матиме вже інший зміст (використовується дуже рідко). Наприклад:

341.215.2::796.032 Міжнародний олімпійський комітет

Квадратні дужки [...] можна використовувати як засіб для групування складної комбінації індексів УДК з метою чіткішого позначення зв'язку між ними, але у фасетній класифікації їх не застосовують. Групування використовують, коли тема, позначена двома або більше індексами (поєднаними між собою знаками плюс, навскісною рискою чи двокрапкою), як ціле підрозділяється далі за допомогою двокрапки або загальних чи спеціальних визначників. Наприклад:

342.7:614.2](477) Захист прав і свобод людини у сфері охорони здоров'я: виклики та реалії реформ;

528+349.417]:004.9 ГІС-технології в геодезії та землеустрої

При фасетній класифікації розкладаємо індекси УДК (останній приклад) на складені без використання квадратних дужок:

528:004.9

349.417:004.9

004.9:528

004.9:349.417

Для зручнішого індексування та спрощення пошуку перевагу надаємо саме фасетній класифікації, оскільки вона має ширші можливості для знаходження інформації як у друкованому каталозі, так і в онлайновому середовищі (пошук за УДК розпочався ще з 1960-х років, тому її автоматизацію можна розглядати як три різні та функціонально взаємозалежні частини: автоматизація графіків УДК (таблиці УДК, що містять прості поняття; індекс УДК, що містить складні коди та Рубрикатор (можливо, тезаурус)), автоматизація пошуку даних з УДК і автоматизація процесу класифікації). Можна охарактеризувати фасетну класифікація як ключові слова мовою цифр.

Марина Ахвердова,
старший науковий співробітник відділу
класифікаційних систем Книжкової палати України